

סוגיין

א. בבא בתרא ית. - יט.

- ת"ש: "מרחיקין את המשרה מן הירק ואת הכרישין מן הבצלין ואת החרדל מן הדבורים" –
- טעמא דאיכא ירק, הא ליכא ירק סמיך? לא, כי ליכא ירק נמי לא סמיך, והא קמ"ל דהני קשו אהדדי.
 - א"ה אימא סיפא: "רבי יוסי מתיר בחרדל מפני שיכול לומר לו 'עד שאתה אומר לי הרחק חרדלך מן דבוראי, הרחק דבורך מן חרדלאי, שבאות ואוכלות לגלוגי חרדלאי.'" ואי דלא סמיך, היכי משכחת לה?
 - (1) אמר רב פפא: בלוקח.
 - אי בלוקח, מאי טעמא דרבנן?
 - ועוד, מאי טעמא דרבי יוסי? אפילו משרה וירקא נמי!
 - (2) אמר רבינא: קא סברי רבנן על המזיק להרחיק את עצמו.
 - מכלל דר' יוסי סבר על הניזוק להרחיק את עצמו - אי על הניזוק, אפי' משרה וירקא נמי!
 - (3) אלא לעולם ר' יוסי נמי על המזיק סבירא ליה, והכי קאמר להו רבי יוסי לרבנן: תינח משרה וירקא דהני מזקי הני והני לא מזקי הני, אלא חרדל ודבורים תרוייהו מזקי אהדדי!
 - ורבנן? דבורים לחרדל לא מזקי ליה - אי בבינתא לא משכחא ליה, אי בטרפא הדר פארי.
 - וסבר ר' יוסי על המזיק להרחיק את עצמו? והתנן "רבי יוסי אומר אף על פי שהבור קודמת לאילן, לא יקוץ, שזה חופר בתוך שלו וזה נוטע בתוך שלו!"
 - (4) אלא לעולם ר' יוסי על הניזוק ס"ל, ולדבריהם דרבנן קאמר להו: לדידי על הניזוק להרחיק את עצמו ואפי' משרה וירקא לא בעי רחוקי, אלא לדידכו דאמריתו על המזיק, תינח משרה וירקא דהני מזקי הני והני לא מזקי הני, אלא חרדל ודבורים תרוייהו מזקי אהדדי!
 - ורבנן? דבורים לחרדל לא מזקי ליה - אי בבינתא לא משכחת ליה, אי בטרפא הדר פארי.

ב. בבא בתרא כה ע"ב

תנא: רבי יוסי מתיר בחרדל, שיכול לומר לו 'עד שאתה אומר לי הרחק חרדלך מן דבורי, הרחק דבורך מן חרדליי, שבאות ואוכלות לגלוגי חרדליי'.

ג. רש"י בבא בתרא כה ע"ב

לגלוגי חרדליי - פרחי חרדליי.

ד. תוספות בבא בתרא ית ע"ב

לגלוגי חרדל - פ' הקונטרס פרחים ובערוך פירש גרעין, ותרוייהו אין נראה לר"י דהא קאמרי רבנן דבורים לחרדל לא מזקי אי בבינתא כו' אי בטרפא כו' משמע דלא פירש רבי יוסי בדבריו מה הן מזיקין, ולכך היו מסתפקין אי בבינתא כו' ונראה לר"י דלגלוגי הם ענפים, והשתא לא פירש רבי יוסי מה הם מזיקות, לכך אמרו ליה רבנן אי בבינתא כו'. וא"ת מכל מקום הרי הן מזיקין לחרדל שיאכלו הפרחים ויש לומר שהפרחים אינן כ"א מעט וביום או יומים שיעמדו אין יכולין להזיק.

ה. <https://daf-yomi.com/DYItemDetails.aspx?itemId=2481>

תוכל לקבל הסבר, לפחות חלקי, בעזרת מבט מפורט יותר על הקשר בין הדבורים והחרדל אותו שמעתי ממומחה לגידול דבורים, הרב אליעזר רייכמן תושב נוף איילון.

אמנם לייצור הדבש והדונג ומילוי חלות הדבש זקוקות הדבורים לאבקת פרחים (pollen) וצוף (nectar) אך כדי לייצר את המוצר היקר פרפוליס (ראה ב"הרחבה") המשמש להגנה מפני מזיקים וזיהומים הדבורים אוספות ניצני פרחים (ניצני פרחים הם הפרחים הצעירים לפני פתיחתם. בדרך כלל הם בצבע ירוק.) ואולי אף חלקים רכים של הצמח (קצוות הצמח). לגלוגי חרדלאי הם אותם ניצני פרחים שהדבורה אוספת לייצור הפרפוליס וכמובן שיש נזק בדבר משום שאם הפרחים ניזוקים אין התפתחות פירות.

ניתן להסביר את הדו-שיח בין חכמים לרבי יוסי באופן הבא: בחרדל ובמינים נוספים הקרובים אליו הפרחים מסודרים במבנה של תפוח הנקראת "אשכול". תוך כדי התפתחות הגבעול הולכים ויוצאים ממנו ניצני הפרחים באופן כזה שהחלק העליון הוא החלק הצעיר וככל שמתקדמים מטה הפרחים בשלב מתקדם יותר. בדרך כלל ניתן לראות שבחלק התחתון נמצאים כבר פירות בשלים ואילו בקצה העליון עדיין מופיעים ניצנים קטנים וירוקים (ראה בתמונה להלן).

רבי יוסי התייחס לפגיעת הדבורים בענפים (בלשון התוס') כלומר בעמודי הפריחה הנראים בשלב הצעיר כענפים. שאלת חכמים הייתה האם כוונתו לנזק הוא ל"ביניתא" כלומר לזרעים שיתפתחו בעתיד וכאן התשובה היא שהם עדיין לא קיימים. האפשרות השנייה היא בגרימת נזק לעלים (אולי ממש עלים ואולי אותם ניצנים ירוקים הנראים כעלים) וכאן התשובה היא שמבנים אלו עשויים להתחדש.

As far as a resource for honey bees, mustard is always a very welcomed sight to beekeepers and can provide significant resources to colonies when soil moisture is adequate. The nectar is attractive and easily accessible to honey bees. The resulting honey is typically light to yellow in color and can be prone to rapid crystallization like canola and other related plants. Often any accumulated nectar is left as winter stores for the bees but if it to be harvested it should be taken immediately after capping and extracted without delay to minimize issues with crystallization.

ת. ר' מיכל ברניקה, הע' כ"ג לקונטרסי שיעורים ב"ב ט:ט

אולי יש לפרש את מחלוקת ר' יוסי ורבנן לפי הירושלמי, דבש"ס דין דף יח מפרש דר' יוסי ס"ל דבורים וחרדל שניהם מזיקים, וחכמים ס"ל דבורים לא מזיקי לחרדל, וה"נ בירושלמי ר' יוסי סובר דתקון העולם בבורות ואילנות וחכמים סברי דתקון העולם רק בבורות, ונראה לפרש דלא פליגי במציאות אי דבורים מזיקי לחרדל אי לא, וכן אם העולם צריך לאילנות או לא, אלא דכו"ע סברי דבורים מזיקי לחרדל פחות ממה שהחרדל מזיק לדבורים ושהעולם צריך לבורות יותר ממה שצריך לאילנות, וסברי רבנן דכיון דאחד מזיק טפי אין אנו מתחשבים בזה שמזיק פחות, ור' יוסי סבר דמ"מ שניהם מזיקים.

וביאור הדברים דלגבי הניזק בודאי מה שמזיק פחות ויש לו פחות הפסד זה דרכו של עולם לחשב שכר כנגד הפסד, וממילא זה שמזיק פחות אינו נקרא מזיק. אבל ר' יוסי סבר דבמזיק שיימינן דדיני הרחקות נזקים נובעים מהאיסור להזיק, ולגבי איסור להזיק אין נ"מ כמה הוא מזיק.

וכן לגבי בור ואילן אי אזלינן בתר ניזק וצריכים לבורות יותר ממה שצריכים לאילנות צריכים להרחיק את האילן מן הבור, אבל לר' יוסי אזלינן בתר האיסור להזיק והעולם צריך לבורות ולאילנות ושניהם מזיקים זה לזה, לכן אין בעל הבור יכול לומר לבעל האילן עקור אילנך, דאמר ליה בעל האילן כיון שאני חופר בתוך שלי ואתה חופר בתוך שלך מה שאני צריך נקרא יותר חשוב בשבילי, כיון שסוף סוף העולם צריך לבורות ולאילנות.

למה מילתא דחרדל נמצא בבבא בתרא, ולא בבא קמא?

ט. שיטה מקובצת בבא בתרא יט ע"א, מן רשב"א

ונראה לפי זה הא דקתני "רבי יוסי מתיר בחרדל" לדבריהם דרבנן קאמר להו - מפני מה אתם מזיקים להרחיק את החרדל מן הדבורים אחר שאין אתם מזיקים להרחיק את הדבורים מן החרדל? והא תרווייהו מזיקי אהדדי! אבל רבי יוסי לגרמיה אדרבה סבירא ליה דדבורים מרחיקים מן החרדל דגיריה נינהו, אבל חרדל לא מרחיק משום דעל הניזק להרחיק את עצמו.

ומכל מקום קושיא ראשונה במקומה עומדת: אפילו לרבנן דאמרי על המזיק להרחיק, בעל החרדל למה מרחיק? דאף על פי שהם ניזוקים, אינם אלא כשור של ניזק ברשות המזיק! וצריך לי עיון.

ומתוך הדוחק יש לי לומר דריח החרדל מחדד פי הדבורים וממקומו הוא מזיקם. ועדיין אינו מיושב, דאם כן גיריה נינהו ואמאי פליגי ביה רבי יוסי דהא מודה הוא בגיריה!

י. נתיבות המשפט באורים סימן קנה ס"ק יח

אמת שהרמב"ן במלחמות [שם ט' ע"ב מדפי הרי"ף] כתב הטעם דלא קני להו רק מפני דרכי שלום, והוא דחוק.

יא. קונטרסי שיעורים בבא בתרא ט:ט

ובספר הישר לרבינו תם בתשובה תרפ"ז, ובדפוסים אחרים הוא בתשובה תכ"ב, על הגמ' דעל הניזק להרחיק את עצמו, כתב על כל ההרחקות שהן "תקנתא מעלייתא" "שכן מילתא דשכיחא", אבל במילתא דלא שכיחא אין תקנתא. ובחרדל ודבורים דתרווייהו מזיקי אהדדי הוי לא שכיח, והך תקנתא דרבנן וכו'. שכתב ר"ת שכל דיני ההרחקות בסוגיין הן תקנות חכמים כמו שכתב בקרית ספר.

יב. נתיבות המשפט באורים סימן קנה:יח

וע"כ צ"ל, דהד' אבות ניזיקין אינו חייב עליהן רק כשאפשר להחזיק ברשותו ובשמירה שלא יזיקו, דאז רחמנא חייביה בשמירה וכשלא שמרו חייביה בתשלומין, אבל הני דחשיב בפרק לא יחפור, הוא באופן דכשיתחייב לשלם ההיזק אין אפשרות לו לעשות תשמיש זה ברשותו כלל, ויתבטל תשמיש זה מרשותו כיון דאי אפשר כלל בעשיה ובשמירה, ובביטול רשות לא חייביה רחמנא.

מתי רבי יוסי מאשים את הניזק?

יג. בבא בתרא כה ע"ב

מתני': מרחיקין את האילן מן הבור עשרים וחמש אמה... אם הבור קדמה קוצץ ונותן דמים, ואם אילן קדם לא יקוצץ. ספק זה קדם וספק זה קדם לא יקוצץ. ר' יוסי אומר אף על פי שהבור קודמת לאילן לא יקוצץ, שזה חופר בתוך שלו וזה נוטע בתוך שלו:

גמרא: "רבי יוסי אומר אף על פי שהבור קודמת לאילן לא יקוץ שזה חופר בתוך שלו וזה נוטע בתוך שלו" - אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרבי יוסי. אמר רב אשי כי הואן בי רב כהנא הוה אמרינן מודי ר' יוסי בגירי דידיה.

יד. תוספתא ב"ב א:יב

מרחיקין את האילן מן הבור עשרים וחמש אמה ובחרוב ובשקמה חמשים אמה בין מלמעלן ובין מלמטן מן הצדדין. ר' שמעון או' כשם שמרחיקין מלמעלה כך מרחיקין מלמטה. ר' יוסי מתיר, **שלא ניתנו שדות אלא לנטיעה.**

טו. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת בבא בתרא פרק ב הלכה י

רבי יעקב בר אידי בשם רבי יהושע בן לוי: טעמון דרבנן מפני שיישוב העולם בבורות. שמעון בר ווה אמר בשם רבי יוחנן, כך משיב ר' יוסי לחכמים: **כמה דאית לכוין יישוב העולם בבורות אוף אנא אית לי יישוב העולם באילנות.**

טז. יד רמ"ה בבא בתרא כה ע"ב

...מודי רבי יוסי בגיריה. כגון דאזיל היזיקא משעת הנחתו או מעידן מעשה דעביד האי מזיק ברשותיה ואזיל היזיקא בלא עיכובא עד דמטי גבי הדבר הניזק ומזיק ליה, דכי האי גונא על המזיק להרחיק את עצמו, **דכמאן דעביד מעשה ברשותא דחבריה דמי.**

יז. רש"י בבא בתרא יח ע"א

דירה שאני - חנות ורפת בקר דירתן של אדם הן ואין לנו לאסור דירתו עליו א"כ ההיזק מוכן.

יח. תוספות בבא בתרא יח ע"ב

וסברי רבנן כדמסיק דבורים לא מזקי לחרדל, ועל המזיק להרחיק את עצמו אף על פי שסמך בהיתר. אף על גב דגבי אילן כשסמכו בהיתר אמרי דלא יקוץ, **הני מילי אילן שעשוי לעמוד שנים רבות ואיכא הפסד מרובה,** אבל משרה כרישין וחרדל לא.

יט. שו"ת הרא"ש כלל קה סימן י

שאלה ראובן חפר גומא בחצרו שמי גשמים יקלחו לתוכה וכשרבו המים בוקעין ועוברין דרך חומת מרתף שמעון וגם מסריח בחצר שמעון מריח המים, נראה לי שראובן חייב לסלק היזקו. ואף לרבי יוסי דאמר (ב"ב כ"ה:): על הניזק להרחיק עצמו היכא דלא הוי גירי דיליה, **הכא מודה כיון דנפיש היזקא דשמעון, וגם תשמיש של שמעון קבוע ואי איפשר לו לסלק את עצמו דאין דירה בלא מרתף וחצר.**

כ. רא"ש מסכת בבא קמא פרק א סימן א

כתב רב אלפס... "ושן ורגל פטורין ברה"ר דאורחיה הוא." תמיה לי: מה הוצרך לפרש טעמא דפטירי משום דאורחיהו הוא? הא קרא כתיב "ובער בשדה אחר" ודרשינן "ולא ברה"ר"! ואפשר שבא לפרש טעם הפסוק למה פטרתו תורה ברה"ר לפי שדרכו לילך ברה"ר, ואי אפשר שילכו הבעלים אחריהן תמיד...
ונפקא מינה מטעם זה שאם היה עץ ארוך מונח מקצתו ברה"ר ומקצתו ברה"י ודרסה עליו ברה"ר ושברה ברה"י כלים, כיון שדרכה לילך ולדרוס עליו פטורין.

כא. שו"ת הרא"ש כלל קה סימן י

והמדקדק בפרק לא יחפור דשיערו חכמים בכל דבר ודבר לפי מה שראוי [להזיק, והיכא שידוע קצב וסכום עד היכן ראוי] להזיק כתבו השיעורים, והיכא שאין ידוע כתבו "בכדי שלא יזיק", כדתנן (ב"ב כד:): "ומרחיק מנטיעותיו של חברו ומנירו בכדי שלא יזיק", **כי דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום והקפידה תורה שלא יעשה אדם בתוך שלו דבר הגורם היזק לחברו.**

כב. הגהות מיימוניות הלכות שכנים פרק י הלכה ה

עוד אמר ריצב"א דלאו לכל מילי א"ר יוסי על הניזק להרחיק עצמו, אלא **שהן עיקר יישוב או דירה או תשמיש** שאין לו למזיק להניח ישובו או דירתו או תשמישו, **מדתניא בתוספתא** "ר' יוסי מתיר שלא ניתנו שדות אלא לנטיעה", וכן משמע נמי בירושלמי דאמר טעמא דרבנן משום יישוב העולם בבורות ור' יוסי משיב כמו דאית לכוין יישוב בבורות אף אנא אית לי יישוב העולם באילנות.

כג. בבא קמא כג ע"ב

הנהו עיזי דבי תרבו דהוו מפסדי ליה לרב יוסף, א"ל לאביי 'זיל אימא להו למרייהו דליצנענהו'. אמר ליה: אמאי איזיל דאי אזילנא אמרי לי לגדור מר גדירא בארעיה!

כד. תוספות בבא קמא כג ע"ב

יכלי למימר לגדור מר גדירא בארעיה - היה נשמט אביי שלא היה חפץ לילך לשם, דהתנן (לעיל דף יט:): אכלה מתוך החנות משלמת כו' ולא אמרינן היה לו לנעול חנותו. וכן אכלה מצדי הרחבה... ורב אלפס פסק כרב יוסף וליתיה לדאביי דדחויא בעלמא הוא.

כה. קרית ספר הלכות שכנים פרק ט

דיני ההרחקות נראה דהו מדרבנן, דמן התורה אם הזיק חייב לשלם אלא שחכמים תקנו הרחקה כדי שלא יבא לחברו היזק מחמתו. וכן ההרחקות שבפרק עשירי ופרק י"א כל שבא היזק לחברו מצד מה שהוא עושה בשעת עשייתו הוי כמזיק בחציו מרשותו וחייב לשלם מן התורה:

כו. חדושי הריטב"א בבא בתרא כה ע"ב

מתני' מרחיקין את האילן וכו'. **לפום גמרא דילן בנזיקין פליגי דהלכתא כר' יוסי.** ומיהו בירושלמי פירש דרבנן סברי שראוי להרחיק מפני שתקנת העולם [בבורות] יותר מבאילנות ור' יוסי [סבר] שתיקון העולם באילנות כמו לבורות.

ומה שאמרו בגמ' (כ"ז ב') דאחד אילן הסמוך ואחד אילן הנוטה מותר שעל [מנת] כן הנחיל יהושע וכו' כבר פירשו בירושלמי שלא התנה אלא לענין יניקה דלא ליהוי גזל ומשום ביכורים אבל היכא דאיכא נזק לחבירו משום בור או עבודת הכרמים וכיוצא בזה לא התנה בזה כלל, וזהו שנחלקו ר' יוסי ורבנן בהרחקת אילן מן הבור ומה ששנינו (כ"ו א') לא יטע אדם אילן סמוך וכו' וזה מבואר.

כז. קונטרסי שיעורים בבא בתרא ט:ח

ועוד נראה לפרש דהנה לשון הגמ' בדין ר' יוסי שעל הניזק להרחיק את עצמו קשה - תינח הלשון "על המזיק להרחיק את עצמו" זוהי הלכה, אלא **שעל הניזק להרחיק איזו הלכה היא??** הול"ל "אין על המזיק להרחיק" שזוהי ההלכה! אבל לפמ"ש הטור בשם הרא"ש ניחא דקמ"ל שבמקום שאין הניזק יכול להרחיק, חייב המזיק להרחיק. וחשוב זה הוא מיוחד לנזקי שכנים ששכן משועבד לחבירו כמו שכתב הטור מדין דרכיה דרכי נועם.